

ENVER PAŞA'NIN AVRUPA CEPHELERİNE TÜRK BİRLİKLERİNİ GÖNDERME KARARINA ALMAN KOMUTANLARININ YAKLAŞIMLARI

Osman AKANDERE*

ÖZ

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nda birlikte savaştığı müttefiklerine yardım amaçlı olmak üzere bazı Avrupa cephelerine asker göndermiştir.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu kuvvetlerinin Ruslarla savaştığı cephelerde mağlup olarak durumunun kötüleşmesi üzerine Almanya ve müttefik devletlerinin ortak kararları ve yapılan plan çerçevesinde Avrupa cepheleri için Osmanlı Devleti'nden askeri destek yapması istenmiştir. Osmanlı Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa, Avrupa cephelerine yardım amaçlı kuvvet gönderilmesine ilişkin teklifi tereddütsüz kabul etmiştir. Çünkü Enver Paşa devam eden savaşın kesin sonucunun Avrupa cephelerinde alınacak başarıya bağlı olduğunu düşünmekteydi.

Enver Paşa'nın bu kararında Çanakkale Savaşlarını kaybeden İtilaf Devletleri'nin bu cepheden kuvvetlerini tamamen çekerek, cephenin kapanmış olması ve bunun sonucunda da yaklaşık 100 bin civarında Türk kuvvetlerinin boşa çıkması da etkili olmuştur. Enver Paşa toplam mevcudu 100'bin kişiyi aşan seçkin ve yetişkin subay ve erlerden oluşan üç kolorduyu müttefik cephelerde kullanmaya karar verdi.

Bu çerçevede üç ayrı kolordunun hazırlanması ve Avrupa cephelerine gönderilmesine karar verilmiştir. Osmanlı Devleti'nce hazırlanacak bu kolordulardan birisi de Galiciya Cephesine gönderilecekti. Ayrıca Romenlerle savaşmak için Romanya Cephesine ve Sırplarla savaşmak için de Makedonya Cephesine de diğer iki kolordu gönderilecekti.

Osmanlı Harbiye Nazırının müttefiklerine yardım amaçlı olarak Avrupa Cephelerine kuvvet gönderilmesi konusu Alman Genelkurmayı ve Osmanlı ordusunda üst

* Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, oakandere@erbakan.edu.tr, (ORCID: 0000-0001-7875-4214).

düzyeyde görev yapan Alman komutanlarca farklı bakış açılarıyla değerdendirilmiştir. Bazı Alman Generaller bu karara olumsuz yaklaşırken bazıları da bu konuda Enver Paşa 'yı haklı bularak destek vermişlerdir.

Bu çalışmada müttefikimiz Alman Genelkurmayının ve üst düzey Alman komutanların Osmanlı Devleti'nin Avrupa cephelerine asker gönderilmesi konusundaki görüşleri ve neden olumlu ya da olumsuz baktıkları incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Alman Komutanların Yaklaşımları, Avrupa Cepheleeri, Enver Paşa, Osmanlı Devleti.*

ATTITUDES OF GERMAN COMMANDERS CONCERNING THE DECISION OF ENVER PASHA ABOUT SENDING TURKISH TROOPS TO EUROPEAN FRONTS

ABSTRACT

Ottoman Empire sent soldiers to some European Fronts to help its allies with which it fought during the First World War.

Upon Austro-Hungarian Empire forces got worse when they were defeated in the fronts where they fought against Russians, it was requested from Ottoman Empire to send military back-up to European Fronts within the scope of joint resolution of Germany and allies and plan made. Ottoman War Minister and Deputy Commander-in-Chief Enver Pasha accepted the offer for sending forces to European Fronts without any hesitation. The reason for that is Enver Pasha considered that the final result of the continuing war depended on the achievement in European Fronts.

The fact that allied Powers defeated in Gallipoli Campaign and withdrew their forces from this front; closed the front and as a result approximately about 100 thousand Turkish forces came to naught affected this decision of Enver Pasha. Enver Pasha decided to utilize three army corps comprising of elegant and skilled military officers and soldiers exceeding 100 thousand people in allied fronts.

In this respect, it was decided to prepare three separate army corps and send to European fronts. One of these army corps to be prepared by Ottoman Empire would have been sent to Galicia front. Furthermore, other two army corps would have been sent to Romanian front to fight against Roman army and to Macedonia front to wage a battle against Serbians.

The issue of Ottoman War Minister's sending forces to European fronts with the purpose of helping its allies was evaluated by German General Staff and German Commanders having had senior office in Ottoman army from different perspectives. Some German generals approached negatively to this decision and some supported on the issue finding the decision justified.

In this study, the point of views of our ally German General Staff and senior German Commanders concerning Ottoman Empire's sending forces to European fronts and the justifications of their point of views will be tried to be analyzed.

Key Words: *Attitudes of German Commanders, Enver Pasha, European Fronts, Ottoman Empire.*

Giriş

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nda birlikte savaştığı müttefiklerine yardım amaçlı olmak üzere bazı Avrupa cephelerine asker göndermiştir. Bu cephelerden birisi olan Galiçya Cephesi¹, müttefikimiz Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na yardım amacıyla savaştığımız bir cephe'dir. Bu cephe Rusya'nın hemen savaşın başında batıya doğru ilerlemek ve Galiçya'yı alarak egemenliği altında bulunan Polonya topraklarını genişletmek amacıyla Avusturya topraklarına girmesi üzerine açılmıştı.² Rusya'nın Galiçya topraklarına saldırması üzerine Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Ağustos 1914'de güçlü müttefiki Almanya ile birlikte "Doğu Cephesi" olarak da bilinen Galiçya Cephesi'nde Rusya ile savaşmıştır. Savaş hazırlıklarını henüz tamamlamadığı ve bölgeye gerekli askeri yığınağı yapmadığı bir dönemde başlayan Rus saldırılarını durduramayan Avusturya-Macaristan orduları ağır bir yenilgi almış ve Karpatlara kadar çekilmek zorunda kalmıştı. Bu yenilgi ile Galiçya Rus orduları tarafından tamamen işgal edilmişti. Avusturya-Macaristan, bu büyük felaketin ardından Almanya'dan acil yardım talebinde bulunmuş ve 1915 yılı içerisinde giriştiği iki ayrı taarruz neticesinde Rus ordularını Galiçya'dan atmaya muvaffak olabilmışti³.

Galiçya'yı ele geçirmek isteyen Rusya, ordularını takviye ederek Haziran 1916'da büyük bir saldırı başlatmıştı. Brusilov Taarruzu olarak bilinen bu saldırıya Avusturya-Macaristan orduları uzun süre dayandırlarsa

¹ Coğrafi olarak Galiçya, bugünkü Güneydoğu Polonya, Rusya ve Çek sınırının birleştiği bölgeye verilen isimdir. Doğusunda Rusya (Podolya, Beserebya) ve Rusya'ya bağlı Bukovina, kuzeyinde Polonya, batısında Silezya, güneyinde Karpat Dağları ve Macaristan yer almaktadır. Bkz. Genelkurmay Başkanlığı, **Birinci Dünya Harbi, VII. Cilt, Avrupa Cepheseri, I. Kısım Galiçya Cephesi**, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1967, s.17.

² Oya Dağlar, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordularının Galiçya Cephesine Gönderilmesi ve Cephe Gerisinde Yaşananlar", **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 5, Sayı: 10, İstanbul, 2006, s. 45

³ Volkan Martin, "Galiçya Cephesi'nde 15.Türk Kolordusunun Etkinliği Üzerine", **100. Yılında Birinci Dünya Savaşı, 2.Uluslararası Tarih Sempozyumu (16-18 Ekim 2014)**, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2015, s. 631.

da Ruslar karşısında ikinci defa büyük bir mağlubiyete uğradılar. Rus ordusu Galiçya Cephesi'nde 50 kilometre genişliğinde bir sahayı ele geçirdiği gibi 100 binden fazla Avusturya-Macaristan askerini esir almıştı⁴. Galiçya cephesinde önemli sayılabilecek bir bölgenin Rusya'nın eline geçmesi karşısında Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu bütün bir cepheyi kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardı. Doğu Cephesi'nin çökmesine mani olmak amacıyla Alman ve Avusturya-Macaristan kuvvetlerinden oluşan bir ordu, Alman Generali Felix Graf von Bothmer komutasında bu bölgeye kaydırılmıştı. Güney ordusu olarak da adlandırılan bu kuvvetler Rus taarruzunu durdurmayı başaramışlardı⁵. Avusturya-Macaristan ordularının bir sonraki Rus saldırılarını durdurması pek de mümkün görünmüyordu. Bunun için acilen bu cephe için takviye kuvvetlere ihtiyacı vardı.

Ancak Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bölgeye kısa sürede takviye kuvveti göndermesi pek de mümkün görünmüyordu. Çünkü 1916 yılı içinde İtalya ve Romanya da İtilaf Devletleri nezdinde savaşa katılmış ve Avusturya ve Macaristan İmparatorluğu'na karşı savaşa girmişlerdi. İtalyan saldırılarını kısmen durdurmuş olan Avusturya-Macaristan kuvvetleri, Romanya karşısında çok da başarılı olamamışlar hatta Transilvanya topraklarını kaybetmişlerdi. Birden fazla cephede savaşmak durumunda kalan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bu güç durumdan kurtulmak için acilen askeri yardıma ihtiyacı vardı. Bu yardımın o tarihlerde Almanya'dan gelmesi pek de mümkün gözükmüyordu. Çünkü Almanya askeri ağırlığını Batı Cephesi'ndeki şiddetli çarpışmalara vermişti. Bu nedenle Avusturya'nın ihtiyaç duyduğu takviye kuvvetlerini göndermesi zordu. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu kuvvetlerinin Ruslarla savaştığı bu cephede durumun giderek kötüleşmesi üzerine Almanya ve müttefiki devletlerinin ortak kararları ve yapılan plan çerçevesinde Avrupa cepheleri için Osmanlı Devletinden askeri destek yapması istenmiştir⁶.

⁴ Necmi Koral, Remzi Önal, Nusret Baycan, Selahattin Kızılırmak ve Rauf Atakan, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Birinci Dünya Harbi, İdari Faaliyetler ve Lojistik**, Genelkurmay Harp Tarihi Yay., Ankara, 1985, s. 318.

⁵ **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Avrupa Cepheleri(Özet)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1996, s.9.; Dağlar, **a.g.m.**, s. 46.

⁶ 1916 senesinde Galiçya'nın kaybedilme tehlikesi ve aynı sene İtalya ile Romanya'nın savaşa İtilaf Devletleri yanında girerek, Avusturya-Macaristan'a saldırılarına üzerine Alman Genelkurmayı bir karar aldı. Buna göre dört müttefik devlet ordularının yani Almanya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan ordularının yürüttüğü genel harekâtın, tek bir merkezden yani Alman Karargahı'ndan yönetilmesi kararlaştırıldı. Yaşar Aslanyürek, "Bulgaristan Cephesi'ndeki Gelişmelerin Mondros'a Etkisi", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:16, Sayı: 1, Nisan 2019, s. 20.

Aslında Osmanlı Devleti'nin Avrupa Cephelerine asker göndermesi konusundaki ilk görüşmeler 1915 Kasım ayı sonlarında gündeme gelmiştir. Bu tarihte Alman Genelkurmay Başkanı Eric von Falkenhayn ile Enver Paşa Orşova'da bir araya gelerek Almanya'nın Osmanlı Devletine yaptığı askeri ve mali yardım konusunu ele almışlardır⁷. Bu görüşmede Enver Paşa yapılan yardımlara bir karşılık olması anlamında Avrupa cephelerine asker gönderebileceğini teklif etmiştir⁸. Dolayısıyla Orşova'da yapılan görüşmelerin ikinci önemli başlığı "Avrupa cephelerine gönderilecek Türk birlikleri" konusu olmuştur. Görüşmelerde Enver Paşa "icap ederse altı adet birliği" müttefiklerinin hizmetine sunacağına söz vermiştir⁹.

Orşova'daki bu toplantıda Avrupa cephelerine Türk birliklerinin gönderilmesi konusu üzerinde, toplantıya katılan Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti mutabık kalmışlardı. Müttefikleri bu konuda ortak bir karar almaya iten nedenlerden birisi de Çanakkale cephesinin bu tarihlerde itilaf askerlerinden tamamen temizlenmiş olmasıydı. Düşman kuvvetlerinin Çanakkale bölgesinden tamamen çekip gitmesi, burada savaştan Türk birliklerini boşa çıkarmıştı. Bu durum Türk birliklerinin Avrupa cephesine gönderilmesi ihtimalini güçlendirmişti¹⁰. Ancak Alman Genelkurmay Başkanı Erich von Falkenhayn o tarihlerde bu düşünceye karşı çıkmış ve "Türk birlikleri dinlenmeye muhtaçtır" diyerek söz konusu birliklerin Süveyş Kanalı'na sevk edilerek İngilizlere karşı kullanılmasını istemişti¹¹. Alman Genelkurmay Başkanına göre Türk kuvvetlerinin öncelikli görevi Türk sınırlarının korunması olmalıydı¹².

⁷ Joseph Pomiankowski, **Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü(1914-1918 I. Dünya Savaşı)** Kayıhan Yay., İstanbul, 2003, s.166.

⁸ Bu görüşmede Enver Paşa icap ederse altı adet birliği gönderebileceğini söylemiştir. Bkz. Bilge Karbi, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ve Avusturya-Macaristan Askeri Yardımlarına Bir Örnek: Osmanlı Birliklerinin Galiçya Cephesine Gönderilmesi Kararı Etrafındaki Tartışmalar", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı**, Yıl: 14, Sayı: 20, Bahar 2016, Çanakkale, 2016, s.197-198. Ayrıca konuyla ilgili bkz. Nurettin Gülmez, "Falkenhayn'ın Anılarında Türkiye Notları", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)**, V/13, 2006 Güz, İzmir, 2006, s. 150.

⁹ Karbi, **a.g.m.**, s. 197-198. Konuyla ilgili ayrı bir değerlendirme için bkz. M. Şevki Yazman, **Kumandanım Galiçya Ne Zamana Düşer**, Mehmetçik Avrupa'da, 3. Bs., Haz. Kansu Şarman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. XI; Emin Alp Malkoç, **Galiçya Cephesi'nde Türk Askerinin Müttefik Algısı**, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2017, s. 37-38.

¹⁰ Karbi, **a.g.m.**, s.198.

¹¹ Selma Yel, **Yakup Şevki Paşa ve Askerî Faaliyetleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2002, s.15. Çanakkale Cephesi'ndeki muharebelerin sona ermesini müteakip, İtilaf Devletleri'nin diğer cephelerdeki saldırıları giderek artmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın kaderinin Avrupa cephelerinde tayin edileceği görüşünde olan Harbiye Nazırı ve Başkomutan Vekili Enver Paşa, Alman Genelkurmayı'na, Avrupa cepheleri için

Alman Genelkurmay Başkanı'nın o tarihlerde bu konuya sıcak bakmaması bazı endişelerden dolayıydı. Bu endişelerin başında da Türk birliklerinin askeri teçhizat ve kıyafet konusunda eksiklikleri ile bilhassa eğitimlerinin de yetersiz olmasıydı. Yazdığı hatıratında bu konuya değinen General Falkenhayn'a göre bu durumdaki Türk birliklerinden Avrupa cephelerinde bir fayda beklenmesi pek de mümkün değildi. Ayrıca bir diğer sorun da Türk birliklerinin cepheye nasıl sevk edileceğiydi. O günlerde Tuna üzerinden tahıl ve hububat taşımacılığının yoğun bir şekilde yapılması ve demiryolu ile de Almanya'dan Osmanlı Devleti'ne mütemediyen askeri malzeme taşımacılığı yapıldığından bu yollarla Türk birliklerinin sevki yapılamayacaktı. Orşova'da alınan Avrupa Cephelerine Türk birliklerinin gönderilmesi kararı askıya alınmıştı. Yine de her ihtimal düşünülerek bu birliklerin hazırda bekletilmesine karar verilmişti¹³.

Avusturya-Macaristan'ın İstanbul'daki Askeri Ataşesi Pomiankowski hatıratında Alman Genelkurmay Başkanı Erich von Falkenhayn'ın Enver Paşa'nın Avrupa Cephelerine Türk birliklerinin gönderilmesi planını kabul etmemesini "*Türk ordularının Avrupa'daki savaşlarda modern harp cihazlarıyla donatılmış İtilaf Ordularıyla savaşacak durumda olmamasına*" bağlamaktadır¹⁴. Netice olarak Enver Paşa, Avrupa cepheleri hakkındaki planlarından şimdilik vazgeçmek zorunda kalmıştı.

Enver Paşa için Türk birliklerinin Avrupa cephelerine gönderilmesi kararı hem askeri hem de siyasi açıdan önemliydi. Öncelikli olarak İtilaf Devletleri üzerindeki önemli etkisi olacaktı. Türk birlikleri gönderilmediği

birlikler gönderme önerisinde bulunmuştur. Bu öneri, Osmanlı birliklerinin Kafkas, Irak, Mısır gibi cephelerde muharebe etmesi nedeniyle Alman Genelkurmayı'nca önceleri olumlu karşılanmamıştır. Ancak, sonraları, Rusların Haziran 1916'da gerçekleştirdikleri "Brusilov Taarruzu" neticesinde, Avusturya-Macaristan'ın büyük kayıplar vermesi, cephede büyük boşluklar oluşması ve bu boşluğun açılan Romanya Cephesinde de çarpışan Alman birliklerince doldurulmasının mümkün görülmemesi gibi nedenlerle, Alman Genelkurmay Başkanı Falkenhayn Osmanlı Devleti'nden askeri birlik talebinde bulunmuştur. Aslında, Avusturya Yüksek Komutanlığı bu fikri olumlu karşılamasa da Almanya'nın ikna gayretleri Almanya'nın ikna gayretleri meyvesini vermiş ve Enver Paşa'nın da Almanlardan gelen bu talebe olumlu bakması sonucunda Türk birliklerinin Avrupa Cephesi'ne gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Zeki Çevik, Emirhan Yılmazpehlivan, **Birinci Dünya Savaşı'nda Romanya Osmanlı Askeri Valiliği, Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (OSMED)**, Cilt:4, Sayı:7, Temmuz 2018, s. 163.

¹² Bu değerlendirme için bkz. Yakup Kaya, "Birinci Dünya Savaşı'nda Galiçya Cephesi'nin Açılması ve 15. Osmanlı Kolordusunun Cepheye Gönderilmesi Meselesi", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, cilt: 7, Sayı: 4, s. 10.

¹³ Alman Genelkurmay Başkanının bu düşünceleri için bkz. **Alman Genelkurmay Başkanı General Falkenhayn'ın Hatıratı**, Yay. Haz. Faruk Yılmaz, Berikan Yay. Ankara 2002, s. 140.

¹⁴ Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 166.

takdirde, İtilaf Devletleri Osmanlı ordularının Rusya karşısında büyük bir başarı elde etmediğini düşüneceklerdi. Böyle bir düşünce İtilaf Devletleri nezdinde olumlu bir hava yaratacaktı. Oysa Enver Paşa bunu kesinlikle istemiyordu. Aksine Türk birliklerinin Avrupa Cephelerine gönderilmesi İtilaf Devletleri üzerinde büyük bir olumsuz etki yaratacaktı. İtilaf Devletleri Osmanlı ordularının savaştığı cephelerdeki durumlarının çok iyi olduğundan dolayı, boşta kalan birliklerinin Avrupa cephelerine gönderildiğini düşünecekler ve bundan tedirgin olacaklardı¹⁵.

Türk birliklerinin Avrupa'ya gönderilmesi konusunun tekrar ele alınması Alman Genelkurmay Başkanı Paul von Hindenburg tarafından hazırlanıp, Enver Paşa'ya iletilen bir teklif çerçevesinde gündeme gelmiştir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Galiçya Cephesi'nde 1916 yılı Haziran başında Brusilov kumandasındaki Rus orduları Avusturya-Macaristan ordularının konuşlandığı cepheye yaptığı taarruz neticesinde hem cepheyi yarmış ve hem de 100 binden fazla esir almıştı¹⁶. Rus orduları Ağustos 1916'ya kadar süren çarpışmalarda başarılı olmuş ve Karpatlar'a kadar ilerlemişlerdi¹⁷. Bu cephedeki Rus ilerlemesi Alman kumandan Felix Graf von Bothmer'in kumandasındaki Alman ve Avusturya karma kuvvetlerinden oluşan kuvvetlerce zar zor durdurulabilmişti. İşte cephenin yeni takviye kuvvetlerce güçlendirilmesi söz konusu olduğunda Osmanlı kuvvetlerinin bölgeye gönderilmesi tekrar ele alınan bir konu olmuştur¹⁸.

Osmanlı Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa, Galiçya cephesine yardım amaçlı kuvvet gönderilmesine ilişkin teklifi tereddütsüz kabul etti. Çünkü Enver Paşa'ya göre devam eden savaşın kesin sonucunun

¹⁵ Bu minvaldeki bir değerlendirme için bkz. Karbi, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ve Avusturya-Macaristan Askeri Yardımlarına Bir Örnek", s. 198.

¹⁶ Martin, **Galiçya Cephesi'nde 15.Türk Kolordusunun Etkinliği Üzerine**, s. 632.

¹⁷ Brusilov harekâtı, Luck felaketine neden olmuş ve bunun sonucunda da Galiçya Cephesi'ndeki Avusturya Macaristan kuvvetlerinin savunduğu cephe geriye çekilmişti. Ciddi kayıpların yaşandığı bu cepheye takviye amaçlı yeni kuvvetlerinin sağlanması konusunda Almanlar ve Avusturya-Macaristan ordusu yetersiz kalmıştı. Bu nedenle Osmanlı yardımını kabul etmek zorunda kalmışlardı. Bu değerlendirme için bkz. Pomiankowski, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü**, s. 205.

¹⁸ Rusların başlattığı Brusilov saldırısıyla, Romenler Rusya saflarına katılmış ve Türkler Avrupa savaşına katılmaya karar vermişti. Romenlere karşı Türklerin 6. Kolordusu Bulgaristan'a yardıma giderken, 20.Kolordu Makedonya'ya kaydırılmış, Alman Genelkurmay Başkanı General Eric von Falkenhein'in ricası üzerine 15.Kolordu (19. ve 20. tümen) Galiçya cephesine gönderilmişti. İlk Türk askerleri trenlerle Macaristan üzerinden 1916 Temmuz ayında Galiçya'ya ulaştılar. Bu bilgi için bkz. Danuta Chmielowska, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Galiçya'da Mücadele Eden Osmanlı Askerleri (1916-1917)", **100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı**, 3-5 Kasım 2014, Budapeşte-Macaristan, Ankara, 2014, s. 165-166.

Avrupa cephelerinde alınacak başarıya bağlı olduğunu düşünmekteydi. İsrarla Almanlara Avrupa cephelerine kuvvet sevk etme talebini dile getirmesi de bundan dolayıldı¹⁹. Enver Paşa'nın bu kararında Çanakkale Savaşlarını kaybeden İtilaf Devletleri'nin bu cepheden kuvvetlerini tamamen çekerek, cephenin kapanmış olması ve bunun sonucunda da yaklaşık 100 bin civarında Türk kuvvetlerinin boşa çıkması da etkili olmuştur. Enver Paşa toplam mevcudu 100 bin kişiyi aşan seçkin ve eğitilmiş subay ve erlerden oluşan bu üç kolorduyu müttefik cephelerde kullanmaya karar verdi²⁰.

Alman Başkomutanlığı ile varılan anlaşmaya göre 15'nci Kolordu'nun Galiçya²¹, 6'ncı Kolordunun Romanya²² ve 20'nci Kolorduyla 177'nci

¹⁹ Genelkurmay Başkanlığı, **Birinci Dünya Harbi, VII. Cilt, Avrupa Cepheleri**, s. 14. Konuyla ilgili bir diğer anlatımda da şöyle denilmektedir: "Başkomutan Vekili Enver Paşa, Çanakkale Muharebeleri'nden sonra İstanbul'da yaptığı bir açıklamada Avrupa cephelerine asker göndermekle Almanya ve Avusturya'ya tüm kuvvetiyle yardımcı olmak istediklerini ifade etmiştir. Diğer taraftan Enver Paşa, Birinci Dünya Harbinde kesin sonucun merkezî Avrupa'da alınacağına inandığı için Türk birliklerinin Avrupa cephelerinde görev almasında pek sakınca görmemiştir." Bkz. Zekeriya Türkmen, "Zekeriya Türkmen, Büyük Harpte Makedonya Cephesinde Osmanlı Ordusu: 20. Kolordu ve Bağlı Birliklerin (Takviyeli 177. Piyade Alayı) Makedonya Cephesindeki Mücadelesi", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, İstanbul 2015/1-2, cilt: 14, Sy: 27-28, s. 214.

²⁰ İsmet Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu, 1919-1922**, Türk Tarih Kurumu Yayını Ankara 1993; Hasan Keskin, **1914-1918 Osmanlı-Avusturya Macaristan İlişkileri**, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay, 2006. Orduların tahliyesi bir sonraki yılın Ocak ayında bitirildi. Böylece Türk komutası, o güne değin Çanakkale Boğazı'nı koruyan ordularını başka cephelere aktarma olanağı bulmuş oldu. Zira o tarihlerde Osmanlı Ordusu, birkaç cepheye birden çarpışıyordu. İşgale karşı verilen uzun süreli mücadelenin zor şartlarında pişmiş, hiç tartışmasız çok yüksek savaş kabiliyetine sahip birlikler, şimdi Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın emrindeydiler. Beata Nykiel, Piotr Nykiel "Polksiezyc w Galiçji", Çev. Osman Fırat Baş, **Komandos**, cz.1, nr 11(75), s.43-46; cz. 2 nr 12(76) s.40-41.

²¹ Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti, hemen tüm sınırlarını savunmak zorunda kaldığı gibi müttefiklerine yardım etmek amacıyla yabancı cephelere de asker göndermiştir. Romanya Cephesi'nde 6. Kolordu, Makedonya Cephesi'nde 20. Kolordu ve Galiçya Cephesi'nde 15. Kolordu savaşmıştı. Bkz. Emin Alp Malkoç, "Vecihi Bey'in Gölgede Kalmış Birinci Dünya Savaşı Anıları: 651 "15. Kolordumuz Galiçya'da-Zlota Lipa Kenarında Bir Sene" **100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı**, 3-5 Kasım 2014, Budapeşte-Macaristan, Ankara 2014, s. 651. Ayrıca Galiçya Cephesi'ndeki Türk askerlerinin durumu ve bilhassa cephe gerisindeki yaşantıları için bkz. Eminalp Malkoç, **Galiçya Cephesi'ndeki Türk Askerinin Müttefik Algısı**, Doğu Kitabevi, Nisan 2017.

²² Osmanlı Devleti 31 Ağustos 1916'da Romanya'ya savaş açtı ve Romanya Cephesi'ne 6. Kolordu sevk edildi. Bkz. Nurten Çetin, "Romanya'nın Birinci Dünya Savaşı'na Girişi ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 9 Sayı: 42, Şubat 2016, s.542.

takviyeli Piyade Alayı Muharebe Grubu'nun Makedonya'ya gönderilmesi kararlaştırılmıştı²³.

Alman Komutanların Yaklaşımları

1916 yılının ortalarından itibaren Osmanlı Devleti'nin savaştığı cephelerde durumu hiç te iç açıcı değildi. Bu sırada Osmanlı Devleti doğuda Kafkas cephesinde Ruslarla karşı, güneyde Irak, Suriye ve Hicazda İngiliz ve Fransız birliklerine karşı şiddetli muharebelerle boğuşuyordu²⁴ Pek çok cepheden ağır yenilgi haberleri gelmekteydi. Nitekim Ruslar 1916'nın ilk aylarından itibaren doğu illerinin birçoğunu ele geçirmiş, İngilizler de yılsonlarına doğru Irak Cephesi'nde Kut'ül Amare-Bağdat, Sina Cephesinde Filistin doğrultusunda ileri harekâta başlamışlardı. Batıda İtilaf Devletlerine karşı açılan Çanakkale cephesi yeni kapanmıştı. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin kendi toprakları dışında bir cepheye asker göndermesi bazı Türk ve Alman askeri yetkilileri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu tepkilerin bazıları Enver Paşa'nın kararına karşı ortaya konmuş görüşleri ifade ederken bazıları da Türk birliklerinin gönderilmesi kararına destek vermişlerdir. Bazı Alman komutanlar da alınan kararı cephelere göre değerlendirmişlerdir. Nitekim Galiçya ve Makedonya cephelerine asker gönderilmesi kararına karşı olumsuz görüş beyan ederken, Romanya cephesine Türk birliklerinin gönderilmesini yerinde bulmuşlardır. Alman komutanların bu görüşlerini kısa kısa belirtmeye çalışacağız.

A) Alman Doğu Orduları Başkumandanı Mareşal Paul von Hindenburg

Pleß'te Alman İmparatorluğu'nun Yukarı Silezya'daki Pleß Şatosunda Doğu Genel Karargâhı bulunmaktaydı. Alman Doğu Orduları Başkumandanı Mareşal Paul von Hindenburg ve Enver Paşa 11 Eylül 1916'da bir görüşme yapmıştır. Bu görüşme Enver Paşa'nın 6-12 Eylül 1916 tarihleri arasında Galiçya Cephesi'ndeki Türk Birliklerini Teftişi Kapsamında Avusturya-Macaristan ve Alman Genel Karargâhlarını ziyareti esnasında yapılmıştır.

Bu görüşmelerde ele alınan temel konulardan birisi Almanya'nın Türk ordusuna yapacağı askeri yardımın boyutuydu. Görüşmelerde Enver Paşa

²³ Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, s.175.; Osmanlı Devleti 29 Ağustos 1916 tarihinde Meclis-i Vükela'nın almış olduğu kararın Padişah tarafından da onaylanması üzerine Romanya'ya harp ilan etmişti. Konuyla ilgili İrade-i Seniyye şöyledir:

“İrade-i Seniyye Şehr-i hâl-i Rûmi'nin on yedinci Çarşamba gününden itibaren Hükûmet-i Seniyyemiz ile Romanya Hükûmeti arasında hâl-i harb ilânı tensib olunmuştur. Bu irâde-i seniyyenin icrâsına Hey'et-i Vükelâ memurdur.” Bkz. **Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi II**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yay., İstanbul 2013, s.42, Belge No; 13

²⁴ Mahmut Boğuşlu, **Birinci Dünya Harbinde Türk Savaşları**, İstanbul 1990, s.132.

askeri yardım konusuna büyük önem vermişti. Mareşal Hindenburg'un karargâhında yapılan toplantıda ele alınan diğer konu ise Romanya ve Makedonya cephelerine gönderilecek Türk birliklerinin durumuydu.

Bu ziyaret ile ilgili olarak Alman Doğu Orduları Başkomutanı Mareşal Paul von Hindenburg'da hatıralarında bilgiler vermektedir. Mareşal Hindenburg Pleß'te sonbahar ve kış aylarında Türkler ve Bulgarların askeri liderleriyle bizzat tanıştığını belirtmektedir. Mareşal Hindenburg Enver Paşa'dan etkilendiğini “ *Türk Başkomutan Vekili'nin 1916 yılı Eylül Ayı başlarında gerçekleştirdiğimiz ilk görüşme sırasında bende yarattığı izlenimi asla unutmuyacağım. Enver Paşa ricam üzerine bana Türkiye'nin içinde bulunduğu askeri durumu izah etti. Dikkate şayan bir açıklık, kararlılık ve samimiyetle konu hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmamızı sağladı*” sözleriyle ifade etmektedir.

Mareşal Hindenburg bu görüşmede Enver Paşa'nın Türkiye'nin kendi topraklarında savaştığı cephelerde durumunun hiç te iyi olmadığını belirterek, Asya cephelerinde durum ne olursa olsun savaşın sonucunun Avrupa cephelerinde belirleneceğini ve bu nedenle de boşta bulunan birlikleri Avrupa'ya gönderdiğini söylediğini yazmaktadır. Hiçbir müttefiklerinin Enver Paşa gibi büyük bir fedakârlıkta bulunmadığını belirten Mareşal Hindenburg'a göre Enver Paşa'nın vaatleri lafta kalmamış, Paşa sözünde durmuştur²⁵.

Alman Doğu Orduları Başkumandanı Mareşal Paul von Hindenburg hatıralarında bu konuya ilişkin şunları yazmıştır:

“Pleß'de sonbahar ve kış aylarında Türkler ve Bulgarların askeri liderleriyle de şahsen tanışma imkânım oldu.

(...) Türk Başkomutan Vekili'nin 1916 yılı Eylül ayı başlarında gerçekleştirdiğimiz ilk görüşme sırasında bende yarattığı izlenimi asla unutmuyacağım. Enver Paşa ricam üzerine bana Türkiye'nin içinde bulunduğu askeri durumu izah etti. Dikkate şayan bir açıklık, kararlılık ve samimiyetle konu hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmamızı sağladı ve bana dönerek şunları söyledi. “Türkiye'nin Asya'daki durumu kısmen çok zor. Ermenistan'da daha gerilere çekilmek zorunda kalmaktan endişe etmeliyiz. Irak'taki muharebelerin yakın bir zaman içinde yeniden başlaması ihtimal dışı değildir. İngilizlerin kısa zaman sonra, büyük bir güçle Suriye'ye saldırabilecek duruma geleceklerine de inanıyorum. Asya'da ne olursa olsun, savaşın sonucu Avrupa topraklarında

²⁵ Kemal Özden, “Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı İmparatorluğu İle Alman İmparatorluğu Arasındaki Ziyaret Diplomasisi” **Uluslararası I. Dünya Savaşı'nın 100. Yılı Sempozyumu**, (Yayınlanmamış Tebliğ Metni) 13-15 Ekim 2014, Bitlis 2014, s. 12.

belirlenecektir. Bu nedenle boşta bulunan askeri birlikleri Avrupa'da görevlendiriyorum.” Başka hiçbir müttefikimiz bundan daha nesnel ve daha fedakâr bir şekilde konuşmamıştır. Söyledikleri yalnızca lafta kalmamıştır.”²⁶

Alman Doğu Orduları Başkumandanı Mareşal Paul von Hindenburg'un Türk birliklerinin Avrupa cephelerine yardım amaçlı olarak gönderilmesi konusuna çok da karşı çıkmadığı söylenebilir. Bilhassa Galiçya cephesinde çok başarılı muharebeler yapan²⁷ ve Rusların ardı arkası kesilmeyen saldırılarını durduran Türk birliklerinin bu başarısı birçok Alman komutanda olduğu gibi Mareşal Hindenburg'un da Enver Paşa'nın planını desteklemesine neden olmuştur. Nitekim bilahare Romanya ve Makedonya cephelerine de Türk birliklerinin gönderilmesi konusu gündeme geldiğinde Mareşal Hindenburg'da konuya olumlu bakmıştır.

B) Alman Doğu Orduları Başkumandan Vekili Erich Ludendorf

Enver Paşa'nın Galiçya cephesinde savaşan Türk birliklerini teftiş amacıyla çıktığı ve 6-12 Eylül 1916 tarihleri arasında cereyan eden gezisi esnasında Pleß şehrinde bulunan Alman Doğu Orduları Genel Karargâhı'nı ziyaretinde görüştüğü bir diğer Alman komutanda Mareşal Hindenburg'un yardımcısı olan General Erich Ludendorf'tur.

General Ludendorf Pleß'te Mareşal Hindenburg'un karargâhında yapılan toplantıda hazır bulunmuştur. Enver Paşa'nın bu seyahatine katılmış olan Avusturya-Macaristan'ın İstanbul'daki Askeri Ataşesi Pomiankowski bu toplantıyla ilgili olarak;

“İstasyonda Generalfeldmarşal von Hindenburg maiyetiyle bizi karşıladı ve daha sonra karargâhına davet etti. Hindenburg, Ludendorf, karargâhın subayları ve maiyetiyle Enver Paşa, büyük ve yuvarlak bir masaya oturarak savaşın genel durumu hakkında

²⁶ Özden, a.g.m, s. 12.

²⁷ Brusilov'un saldırılarının başladığı günlerde Türk birliklerinin Galiçya'ya sevkıyatı planlanmış; öncü birliklerin sevkine girişilmiştir. Üç ay boyunca süren Rus saldırılarını, peyderpey cepheye intikal eden Türk birlikleri göğüslemiş, yarılan müttefik hatlarının savunulmasında büyük fedakârlık ve kahramanlık örnekleri göstererek savaşmışlardır. Rus ihtiyat birliklerinin bulunmaması nedeniyle gerçekleştirilen genel taarruz, adeta denizin dalgaları gibi İttifak kuvvetlerinin savunma hatlarına çarpmış; sonra dalgalar zayıflamıştır.²⁹ Rus saldırılarının en şiddetli zamanlarında Çanakkale'de tecrübe kazanmış Türk birlikleri vazifelerinin başında bulunmuşlardır. Türk birlikleri edindikleri savaş tecrübelerini savaş alanında göstermişlerdir. Bkz. Volkan Martin, “Birinci Dünya Savaşı'nda Avrupa'daki Türk Cephelelerinden Galiçya-Romanya Örneğinde Savaş Tarihi Üzerine Düşünceler”, **IBAD(Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi)**, Cilt, 2, Sayı:1, Güz- 2017, s. 64.

müzakereye başladılar. Hindenburg ve Ludendorf Türk Harbiye Nazırının savaş levazımatı hususundaki isteklerini not ettilerse de esas karar ertesi gün daire şubesi müdürler toplantısında etraflı olarak görüşülmeye bırakıldı.”²⁸

Mareşal Hindenburg’un yardımcısı olan General Erich Ludendorf’ta Enver Paşa’nın Türk Birliklerini Avrupa cephelerine gönderilmesi planına karşı çıkmamıştır. Nitekim Enver Paşa’nın da bulunduğu Pleß’teki Alman Doğu Orduları Genel Karargâhı’nda yapılan toplantıda Galiçya cephesinden sonra Romanya ve Makedonya cephelerine de Türk Birliklerinin gönderilmesi konusuna destek vermiştir.

Pleß’te yapılan bu görüşmeler sonrasında Eylül sonu ve Ekim ayı içinde 15, 25 ve 26’ncı tümenlerden oluşan VI. Kolordu Mackensen ordusunda savaşmak için önce Dobruca’ya sonra da Eflak’a gönderilecektir. 1916 Aralık ayında da 46’ncı ve 50’nci Tümenlerden oluşan XX. Kolordu Makedonya cephesine gönderilecektir²⁹. Bu gelişmelerden de anlaşılacağı üzere Alman Genel Karargâhı ve bu karargâhın karar mercilerinden olan Mareşal Hindenburg ve onun yardımcısı olan General Erich Ludendorf Enver Paşa’nın Avrupa Cephelerine Türk birliklerinin gönderilmesi planına destek vermiştir.

C) Alman Askeri Heyet Başkanı Mareşal Otto Liman von Sanders Paşa

Otto Liman von Sanders Aralık 1913’te Osmanlı Devleti ile Almanya arasında imzalanan askeri antlaşma vesilesi ile Osmanlı ordusunda ıslahat ve düzenleme yapmak üzere gönderilen Askeri Heyet’in başkanı olarak Türkiye’ye gelmişti³⁰. Ancak orduda ıslahat adına henüz bir şey yapamadan I. Dünya Savaşı başladı. Otto Liman von Sanders Paşa, savaşın başında ve sonunda Osmanlı Devleti’nin varlığı açısından çok kritik öneme haiz iki cephe ordu

²⁸ Pomiankowski, a.g.e, s. 207.

²⁹ Pomiankowski, a.g.e, s. 208-209.

³⁰ Osmanlı Devleti’ni çok zayıf ve yalnız bir dönemde yakalayan Almanya, 17 Ekim 1913 tarihinde imzalanan mukavele ile çok geniş yetki ve sorumlulukları elde etmeyi başarmıştı. Nitekim General Liman von Sanders Paşa 5 yıl süreyle Alman Askeri Heyet Başkanı olarak Korgeneral rütbesiyle I. Kolordu Komutanlığı ve Askeri Şura üyeliği görevine atanmış, Osmanlı ordusundaki bütün yabancı askerlerin 5 yıl süreyle amiri olmuştur. Yine Liman von Sanders protokolde Harbiye Nazır’ından sonra gelecek ve yine Harbiye Nazırını haberdar etme şartıyla bütün askeri kıtaları, istihkâmları demiryollarını ve ulaşım araçlarını teftiş edebilecekti. Bkz. Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi** C.II, Ks. 3, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983, s.286-287; Yavuz Özgüldür, Yüzbaşı Helmut von Moltke’den Müşir Liman von Sanders’e Osmanlı Ordusunda Alman Askeri Heyetleri, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi(OTAM)**, Sayı: 4, Ankara, 1983, s. 304.

komutanlığına tayin edildi. Çanakkale'de Türk askerinin gösterdiği harikulade direniş ve kahramanlıkla zafer kazanarak büyük bir itibar ve şerefe mazhar oldu. Savaşın son yılında tayin edildiği Suriye ve Filistin bölgesindeki Yıldırım Orduları komutanlığı vazifesi ise tam tersine bozgun ve ricatle son bulmuştu.³¹

Otto Liman von Sanders Paşa, Enver Paşa'nın Avrupa cephelerine Türk birliklerinin gönderilmesi konusunda hatıralarında ayrıntılı bilgi vermiştir³². Aşağıda da açıklanacağı üzere bu konuda Liman Paşa iki farklı düşünce içerisinde. Daha doğrusu konuya cephelerin durumu ve önemi açısından yaklaşmıştır.

Otto Liman von Sanders'e göre Romanya cephesine asker gönderme kararı stratejik açıdan doğru ve yerinde bir karardı. Nitekim bu konuda hatıralarında şunları söylemiştir: "*Romanya'ya karşı savaşmak üzere birlik gönderilmesine gelince; vatanın savunulması itibarıyla Türkiye'nin menfaatleri açısından farklı düşündüğümden bu kararın doğru olduğu kanaatindeyim.*"³³

Otto Liman von Sanders Paşa Türkiye'nin Romanya cephesine üç tümenini göndermemesi halinde, cephede savaşın başlamasıyla birlikte kendi emniyeti açısından Trakya'da bir ordu buldurmaya mecbur olacaktı. Bu nedenle Romanya cephesindeki muharebelere asker göndermek suretiyle iştiraki ve burada kazanılacak bir başarı Türkiye'yi Trakya bölgesinde rahatlatarak ve önemli sayıda bir askeri gücünü burada buldurmaktan kurtulmuş olacaktı.

Alman Askeri Heyetin başkanı sıfatıyla Osmanlı ordusunda önemli bir konuma sahip olan Otto Liman von Sanders Paşa'nın Galiçya ve Makedonya cephesi ile ilgili düşüncesi Romanya cephesine yönelik düşüncesinden tamamen farklıdır. Baştan beri her iki cepheye de Türk birliklerinin gönderilmesine karşı olmuştur ve bunu doğru bulmamıştır. Bu konudaki düşüncelerini de yani olumsuz görüşünü Alman İmparatoruna ve Askeri Kabine başkanlığına iletmiştir. Liman Paşa hatıralarında bu düşüncesini şöyle açıklamıştır: "*Başından beri Galiçya'ya bir birlik sevkini hata olarak gördüm. Bugünde aynı fikirdedirim. Bunun için 1916 yazında bu konudaki*

³¹ Liman von Sanders, **Türkiye'de Beş Sene**, Yay. Haz. Muzaffer Albayrak, Yeditepe Yay. İstanbul, 2006, s.11.

³² Türk Alman ittifakı gerçekleşikten sonra Enver Paşa 1913 yılında Liman von Sanders'i büyük askeri misyon için görevlendirir. Gerçi Enver Paşa'yla görevi boyunca hiç anlaşamaz. Hatta anılarında "onunla kötü ilişkilerini" anlatır ve "tecrübesizliğinden askeri hatalara meyilli biri olarak tanımlamıştır. Bkz. Necdet Keleş, "Birinci Dünya Savaşı Öncesi ve Sonrasında Almanlarda Türk İmgesi", **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 24, Yıl:2016, s.123.

³³ Liman von Sanders, **a.g.e.**, s.151.

eksin düşüncelerimi İmparator hazretlerine arz olunmak üzere Askeri kabine başkanlığına göndermiştim"³⁴

Otto Liman von Sanders Paşa Galiçya ve Makedonya cephesine Türk birliklerinin gönderilmesi kararını hem Osmanlı Devleti'nin hem de Almanya'nın çıkarlarına aykırı görmekteydi. Bunun nedeni de 1916 yılında Osmanlı Devleti'nin kendi sınırlarını savunmakta bile zorlanacak kadar zayıf olmasıydı. Liman Paşa'ya göre Türklerin kendileri yardıma muhtaç iken Avrupa cephelerine asker sevk ederek yardım etmeye çalışması çok yanlış bir hareketti. Çünkü Osmanlı Devleti bu tarihte Kafkasya, Irak ve Sina yarımadasındaki uzak cephelerde sayıca kendisinden üstün kuvvetler karşısında bulunuyordu. Küçük Asya'nın uzun sahillerinin muhafazası ile İstanbul'un güvenliğinin sağlanması, Osmanlı kuvvetlerine öyle görevler yükliyordu ki, Avrupa ve Makedonya cephelerine asker gönderir ve bu askeri devamlı hizmet görecektedir. Üstelik Türk birliklerinin Avrupa cephelerine gönderilme sebebi, buradaki müttefik devletlerinin ordularını takviye amaçlıydı. Dolayısıyla Osmanlı ordusunun seçilmiş ve iyi durumda olan birlikleri küçük hizmetlerde görevlendirileceklerdi. Oysa bu birliklerin çoğu Anadolu'daki çeşitli cephelerde çarpışmış, tecrübeli ve iyi yetişmiş asker ve subaylardan oluşmuştu. Bu nedenle bu birliklerin sahip oldukları askeri ve savaş potansiyellerinden Türkiye'deki cephelerde çok daha fazla yararlanmak mümkündür³⁵.

Bunun dışında Otto Liman von Sanders Paşa, Galiçya ve Makedonya cephesinin devam etmekte olan savaşın sonucunu doğrudan etkileyecek asıl harp sahaları olduğu görüşüne de katılmamaktadır. Liman Paşa bu iki cephedeki çarpışmaların savaşın kesin sonucu ile ilgisini oldukça zayıf görmekteydi.

Otto Liman von Sanders Paşa yukarıda belirttiğimiz bu görüşlerini ayrıntılı bir rapor olarak bilahare Alman Orduları Genel Karargâhına göndermiştir. Bu ayrıntılı Alman komuta kademesinde etkili olmuş ve Alman Doğu Orduları Komutan Vekili General Erich Ludendorf artık Türk birliklerinin Avrupa cephesine gönderilmesi uygulamasını durdurmuştur. Alman komuta merkezinin bu konudaki kararı 28 Kasım 1916 tarihinde General Ludendorf'un gönderdiği bir telgrafla Osmanlı Genelkurmayına bildirilmişti. General Ludendorf telgrafında şunları yazmıştır:

³⁴ Liman von Sanders, **a.g.e.**, s. 151.

³⁵ Dağlar, **a.g.m.**, s. 50-51.

“Enver Paşa tarafından Avrupa cephelerine gönderilmesi teklif edilen iki tümenin, Türkiye’deki durum münasebetiyle gönderilmesinden vazgeçilmiştir.

Ludendorf”³⁶

D) Enver Paşa'nın Askeri Müşaviri General Fritz Bronsart von Schellendorf

Enver Paşa'nın en yakın askeri müşavirlerinden birisi olan General Fritz Bronsart von Schellendorf, savaş sonunda yayınladığı gizli raporunda Enver Paşa'nın Avrupa cephelerine takviye amaçlı Türk birliklerinin gönderilmesi kararının yerinde olduğunu belirtmiştir. General Schellendorf'a göre Birinci Dünya Savaşı'nın asıl sahası Batı Cephesi'dir. Oysa Osmanlı coğrafyası askeri ve ekonomik durumu bakımından, bu savaşta ikinci derecedeki bir cephe konumundadır. Osmanlı'nın bu savaşta görevi düşman kuvvetlerini asıl harp sahasından kendi sınırlarına çekerek, müttefiklerin yükünü hafifletmek ve gerektiği takdirde müttefiklerin ordularına takviye kuvvetler sağlamaktır³⁷. Gerçekten de Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle 1,5 milyona yakın düşman kuvveti Osmanlı coğrafyasında açılan cephelerde yıllarca bağlı kalmış ve 100 binden fazla Türk askeri esas muharebe alanı olarak görülen Avrupa cephelerine kaydırılmıştır.

Enver Paşa'nın Askeri Müşaviri olan General Schellendorf, Enver Paşa'nın Avrupa cephelerine asker gönderme kararına bazı itirazların olduğunu kabul etmektedir. Ancak her şeye rağmen bu kararın uygulamaya konmasının doğru olduğunu kabul etmekte ve savunmaktadır. General Fritz Bronsart von Schellendorf'un eleştiri ve itirazları daha çok Osmanlı coğrafyasında açılan bazı cephelerde Türk birliklerine daha çok ihtiyaç olduğunadır. General Schellendorf'a göre Türklerin bir tercih yapması gerekiyordu. Bu tercih askeri bakımdan fazla öneme haiz olmayan “Mukaddes toprakların” bir anlamda bırakılarak Türk birliklerinin savaşın esas cephesi olarak kabul edilen Avrupa cephelerine gönderilmesi şeklinde tezahür edecek ve uygulanacaktır. Bu kararı veren başta Enver Paşa olmak üzere Türk askeri komutanlarının büyük bir kısmına göre, Avrupa cephelerinde zaferler kazanılıp kesin bir sonuç alındığında, elden çıkan veya kaybedilen ülke topraklarının yeniden geri alınması da mümkün olacaktır³⁸.

³⁶ Liman von Sanders, a.g.e, s. 153.

³⁷ Akdes Nimet Kurat, **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye’de Bulunan Alman Generallerinin Raporları**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1966, s. 32.

³⁸ Kurat, a.g.e, s. 32-33.

Birinci Dünya Savaşı'nda Türk cephelerinin askeri ve ekonomik durum itibarıyla ikinci derecede bir cephe öneminde olduğunu söyleyen General Schellendorf savaşın sonunda yayınladığı raporunda bu konuda şunları yazmıştır: “(...) aynı zamanda Türkiye esas neticenin alınacağı esas savaş cephesinin (yani Avrupa'daki cephenin) yükünü hafifletmek gibi fedakârlıklarla dolu bir görevi üzerine çekmeli idi ve bu ödevi gücünün yettiği nispette yerine getirmiştir.”³⁹

General Fritz Bronsart von Schellendorf'a göre, Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'ndan önce yaptığı savaşlardan oldukça zayıf düşen bir ülke olarak, içinde bulunduğu olumsuzluklara rağmen kendisinden beklenilmeyen bir şekilde büyük bir ordu çıkarmış ve Türk halkı olarak da bu orduyu ayakta tutabilmek için gücünün üzerinde fedakârlıklar yapmıştır. Ayrıca savaşın başından itibaren Osmanlı coğrafyasında açılan cephelerde İtilaf Devletleri 1,5 milyondan fazla bir kuvveti yıllarca tutmak zorunda kalmışlardı. Şayet Osmanlı Devleti bu savaşa girmemiş olsaydı, bu kuvvetler Avrupa'da doğu ve batı cephesinde savaşacaklardı.

Netice olarak General Fritz Bronsart von Schellendorf, Anadolu'da açılan cepheleri İtilaf Devletleri için sadece bir yem, şaşırtma alanı olarak görmüştür. Savaşın kesin sonucunun hiçbir zaman bu cephelerde alınmayacağını çok iyi bilmektedir. Ancak Osmanlı coğrafyasında açılan cepheler sayesinde çok sayıda düşman askeri gücünün buraya çekilmesini sağlayarak asıl cephe olan Avrupa cephelerinde Alman ordusuna rahatlama sağlayacaktı. General Schellendorf'a göre böyle bir plan için Enver Paşa fazlasıyla müsamahakâr davranmıştı⁴⁰. Hatta bununla da yetinmeyerek Avrupa cephelerine beklenenin üzerinde Türk birliklerini göndermişti.

E) Türk Orduları Kurmay Başkanı General Hans von Seeckt

2 Aralık 1917'den 5 Kasım 1918 tarihine kadar Türk Orduları Kurmay Başkanı makamında bulunan Hans von Seeckt'de Enver Paşa'nın Avrupa cephelerine takviye amaçlı Türk birliklerinin gönderilmesi konusunda bir rapor hazırlamıştır. Bu konuda hazırlanan raporlar arasında en teferruatlısı ve önemlisi General Hans von Seeckt'in hazırladığı rapordur.

General Hans von Seeckt Osmanlı Devleti'nin bir müttefik olarak üzerine aldığı müttefik görevini başarıyla yerine getirdiği kanaatindedir. Alman General 1918'deki askeri mağlubiyete ve çöküntüye bakarak Alman-Türk ittifakının yanlış bir hareket olduğu hükmüne varmak mümkün olsa da,

³⁹ Kurat, a.g.e, s. 32

⁴⁰ Dağlar, a.g.m, s. 49.

bu son derece yanlış bir hüküm ve sonuç olacağını ifade etmektedir. Özellikle Alman menfaatleri açısından durum hiç de böyle değildir.

General Hans von Seeckt'e göre Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye karşı İslâm âlemini seferber kılmak yani "cihat" açmak teşebbüsü tam bir başarısızlığa uğramakla birlikte, Türkiye, askeri açıdan zayıf ve gittikçe azalan kuvvetlerinin müsaade ettiği ölçüde hizmet etmiştir. Özellikle Çanakkale'nin kapatılmasıyla Rusya'nın yenilgiye uğratılmasında önemli rol oynamıştır, Filistin ve Irak cephelerinde çok sayıdaki İngiliz kuvvetlerini burada meşgul ettiği gibi Kafkas cephesinde de yüz binlerce Rus kuvvetini alıkoymuştur.⁴¹

Çanakkale Savaşları'nın Rusya'nın askeri çöküntüsünü hazırladığı gibi Osmanlı Devleti'nin de askeri yıkılışına yol açtığını ve bu savaşların sonunda Türk tümenlerinin bitkin bir halde ve İstanbul yakınlarında hareketsiz kalan bir yığına döndüğünü raporunda dile getiren General Hans von Seeckt, Enver Paşa'nın bu tümenleri bilahare Almanlara takviye amaçlı Avrupa'ya gönderdiğini belirtmektedir. Alman generale göre; Almanlar bu Türk tümenlerinin bir kısmını Doğu cephesine yani Galiçya, Romanya'ya göndermişlerdir.

Pek çok Alman komutanın genel bir kanaati olan "Türkiye'nin Alman ittifakına dâhil olarak harbe iştirak etmesinden sonra İttifak görevlerini kendisini feda edercesine yerine getirmiş olduğu" görüşüne Alman Generali Hans von Seeckt'te katılmaktadır. Ancak Alman general savaştaki Alman yenilgisinin bir sebebini de yine Osmanlı Devleti ile yapılan ittifak antlaşmasındaki yanlışlığa bağlamaktadır. General Hans von Seeckt'e göre hata en başta yapılmıştı. Nitekim hazırladığı raporun son cümlesinde "*Bir kadavra ile evlenilmez ve doktor da, ilaç ve tedavisinin tesiri olmadığından ötürü ölüye çıkışmamalıdır*"⁴² diyerek Osmanlı Devleti ile ittifak yapılmasının yanlışlığını dile getirmekle birlikte, savaşın kaybedilmesinden de tamamen Osmanlı Devleti'nin sorumlu tutulamayacağını dile getirmiştir.

F) Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı General Erich von Falkenhayn

Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli isimlerinden birisi de hiç şüphesiz ki savaşın ilk iki yılında Alman Genelkurmay Başkanlığı yağmış olan General Eric von Falkenhayn'dir. Sadece Almanya için değil aynı zamanda

⁴¹ Kurat, a.g.e, s. 37-38.

⁴² Kurat, a.g.e, s. 74.

Almanya'nın yanında Birinci Dünya Savaşı'na girmiş olan Osmanlı Devleti için de önemli bir isimdir.

General Falkenhayn, savaşın başında Almanya ile oldukça yakın temas içerisinde olan Enver Paşa'yı büyük ölçüde etkilemiş ve yönlendirmiştir. Alman Genelkurmay başkanlığı görevinden ayrıldıktan sonra da savaşın sonlarına doğru Mareşal rütbesi ile Suriye bölgesine gelmiş, Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığını üstlenmiş, Bağdat'ın geri alınması gibi başarısızlıkla sonuçlanan girişimlerde bulunmuştur.

General Erich von Falkenhayn Alman Genelkurmay Başkanlığı yaptığı dönemlerde Enver Paşa'nın Avrupa cephelerine Türk birliklerini gönderme planına karşı çıkmıştı. Hatıralarında bu konuya ayrıntılı bir şekilde değinmiştir.

Kasım 1916 aylarında İtilaf Devletleri'nin Gelibolu'yu tamamıyla tahliye etmişlerdi ve uğradıkları büyük ve ağır mağlubiyet sonrası Çanakkale Boğazı'na ve Gelibolu'ya yönelik yeni bir saldırı başlatılması da mümkün gözüküyordu. Bu büyük başarıyı kazanan Türk ordusu bilindiği gibi altı yıldır savaş alanlarındaydı ve iyice yıpranmıştı. Buna rağmen fedakârca ve kahramanca Boğazları ve Gelibolu Yarımadası'nı savunmuş ve nihayetinde de büyük bir zafer kazanmıştı. Düşman kuvvetlerinin Gelibolu'yu terk etmesi ve bir daha saldırı yapamayacaklarının görülmesi üzerine bölgedeki Türk birlikleri serbest kalmıştı. General Falkenhayn'in ifadeleriyle "*Daima fedakâr olan Türk Başkumandanlığı bu kuvvetleri Avrupa'da istihdama takdim etmişti.*"⁴³

General Falkenhayn, Enver Paşa'nın Türk birliklerinin Avrupa cephelerine takviye amaçlı gönderilmesinin çok da doğru bulunmadığını belirtiyor. Bunun gerekçesi olarak; teçhizat bakımından yetersiz olan, kılık kıyafet anlamında kötü durumda bulunan ve hepsinden önemlisi de talim ve eğitimsiz Türk birliklerinin Avrupa cephelerinde kullanımından fayda beklenmediği şeklinde Alman kamuoyunda var olan yaygın kanaati gösteriyordu. Generale göre bu kadar çok sayıda Türk birliklerinin kısa sürede nakli de pek mümkün değildi. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin nazik iç durumu ve Arapların İngiliz tahrikleriyle isyan çıkarma ihtimali ve özellikle de İtilaf Devletlerinin Türkiye'ye yönelik yapacakları saldırı ve tazyiki de söz konusu olduğundan bu birlikleri Türk topraklarında bırakmak gerekecekti. Bu nedenle Türk birliklerinin Avrupa'ya gönderilmesi düşüncesine başlangıçta karşı çıkan General Falkenhayn, ilerde gerekirse bu

⁴³ Alman Genelkurmay Başkanı General Falkenhein'in Hatıratı, s. 140; Gülmez, a.g.m, s. 147-148.

birliklerden faydalanılabileceği ve bu nedenle bu birliklerin hazır tutulması gerektiği kanaatindeydi.

Kasım 1915'de Enver Paşa ile Orşova'da bir araya gelen Alman Genelkurmay Başkanı General Falkenhayn hatıralarında da ayrıntılı olarak belirttiği ve bizim de çalışmamızın giriş kısmında ve yukarıda da belirttiğimiz endişeler nedeniyle, o tarihte Enver Paşa'nın Türk birliklerini Avrupa cephelerine takviye amaçlı gönderme planına sıcak bakmamıştı. Onun konuya olumsuz bakması nedeniyle o tarihte bu gerçekleşmemiştir. Ancak ileride gerekli görüleceği ihtimali karşısında da bu birliklerin hazırda bekletilmeleri Enver Paşa'ya iletilmişti.

Sonuç

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'nda bir kısmı kendi toprakları üzerinde, bir kısmı da müttefiklerine yardım amaçlı olmak üzere bazı Avrupa cephelerine asker göndererek bu cephelerde savaşmıştır. Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nda birlikte savaştığı müttefiklerine yardım amaçlı olmak üzere bazı Avrupa cephelerine asker göndermiştir.

Osmanlı Devleti'nin Avrupa cephelerine asker göndermesi hususu birlikte savaştığı müttefikleri Avusturya-Macaristan ordularının Ruslarla savaştığı cephelerde bilhassa Galiçya cephesinde mağlup olarak durumunun kötüleşmesi üzerine gündeme gelmiştir. Almanya ve müttefikleri olan devletlerce mutabık kalınan bir plan çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin de Avrupa cepheleri için askeri destek yapması istenmiştir. Savaşın kesin sonucunu tayin edecek muharebelerin Avrupa cephelerinde olacağına inanan Osmanlı Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa müttefiklerine yardım amaçlı olmak üzere Osmanlı askerlerinin Avrupa cephelerine gönderilmesi teklifine sıcak bakmış, itiraz etmemiştir. Nitekim en kısa zamanda önce Galiçya ve bilahare de Romanya ve Makedonya cephelerine Osmanlı askerlerinin sevk işlemlerini başlatmıştır.

Enver Paşa'nın bu kararında Çanakkale Savaşlarını kaybeden İtilaf Devletleri'nin bu cepheden kuvvetlerini tamamen çekerek, cephenin kapanmış olması ve bunun sonucunda da yaklaşık 100 bin civarında Türk kuvvetlerinin boşa çıkması da etkili olmuştur. Enver Paşa toplam mevcudu 100'bin kişiyi aşan seçkin ve yetişkin subay ve erlerden oluşan üç kolorduyu müttefik cephelerde kullanmaya karar verdi.

Bu çerçevede üç ayrı kolordunun hazırlanması ve Avrupa cephelerine gönderilmesine karar verilmiştir. Osmanlı Devleti'nce hazırlanacak bu kolordulardan birisi de Galiçya Cephesine gönderilecekti. Ayrıca

Romenlerle savaşmak için Romanya Cephesine ve Sırplarla savaşmak için de Makedonya Cephesine de diğer iki kolordu gönderilecekti

Osmanlı Harbiye Nazırının müttefiklerine yardım amaçlı olarak Avrupa Cephelerine kuvvet gönderilmesi konusu Alman Genelkurmayı ve Osmanlı ordusunda üst düzeyde görev yapan Alman komutanlarca farklı bakış açılarıyla değerlendirilmiştir. Bazı Alman Generaller bu karara olumsuz yaklaşırken bazıları da bu konuda Enver Paşa'yı haklı bularak destek vermişlerdir.

Çalışmamızda da ayrıntılı olarak belirttiğimiz gibi Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nda bir müttefik olarak kendisinden beklenen görevi ve yine kendisine verilen ödevi layıkıyla yapmıştır. Nitekim Alman Generali Hans von Seeckt'in belirttiği gibi "taraf tutmayan her müşahidin vereceği hüküm, Türkiye'nin harbe iştiraki hususunda ittifak görevlerini kendisini feda edercesine yerine getirmiş olduğu merkezindedir.

Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nde görev yapan tüm Alman generallerin aynı düşüncede olduğunu kabul etmek yanlış bir kanaat olacaktır. Nitekim Otto Liman von Sanders Paşa ve Erich von Falkenhayn'in de aralarında bulunduğu bazı Alman komutanlar Avrupa cephelerine asker gönderme kararına farklı yaklaşmışlardı. Liman von Sanders Paşa, Romanya cephesine asker gönderilmesi kararını doğru bulurken Galiçya ve Makedonya cephelerine Türk birliklerinin gönderilmesine karşı çıkmış ve kararı yanlış bulmuştur. Keza General Falkenhayn'de başlangıçta bu karara tamamen olumsuz bakmıştır.

Ancak aralarında Alman Doğu Orduları Başkumandanı Mareşal Paul von Hindenburg, Alman Doğu Orduları Başkumandan Vekili Erich Ludendorf, Enver Paşa'nın Askeri Müşaviri General Bronsart von Schellendorf, Türk Orduları Kurmay Başkanı General Hans von Seeckt gibi Alman komutanları ise Enver Paşa'nın kararına destek vermişler ve kararını doğru bulmuşlardır. Bu komutanlar başta Galiçya cephesi olmak üzere, Romanya ve Makedonya cephelerinde savaşan Türk birliklerinin fedakârca ve kahramanca çarpıştıklarını ve düşman ilerlemesini durdurdukları gibi başarılar kazanılmasında da çok önemli rol oynadıklarını kabul etmişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Harbiye Nazırı ve Türk Orduları Başkomutanı olarak Osmanlı Ordularının sevk ve idare edilmesinde rol oynamış olan Enver Paşa'nın Avrupa cephelerine Türk birliklerinin gönderilmesi kararı, iç bünyede de yani Türk komutanları nezdinde de farklı bakış açılarıyla karşılanmıştır. Başka bir çalışmanın konusu olması bakımından iç bünyede oluşan destek ya da tepkilere yer vermeyeceğiz.

KAYNAKÇA**Yayınlanmış Belgeler**

Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul 2013, s.42, Belge No; 13.

Kitaplar

Alman Genelkurmay Başkanı General Falkenhein'in Hatıratı, Yay. Haz. Faruk Yılmaz, Berikan yay. Ankara, 2002.

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi** C.II, Ks. 3, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983,

Birinci Dünya Harbi, VII. Cilt, Avrupa Cepheleri, I. Kısım Galiçya Cephesi, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1967.

Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Avrupa Cepheleri(Özet), Genelkurmay Basımevi.

Boğuşlu, Mahmut, **Birinci Dünya Harbinde Türk Savaşları**, İstanbul 1990. , Ankara, 1996.

Görgülü, İsmet, **On Yıllık Harbin Kadrosu**, 1919-1922, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1993.

Malkoç, Emin Alp, **Galiçya Cephesi'nde Türk Askerinin Müttefik Algısı**, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2017.

Pomiankowski, Joseph **Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü(1914-1918 I. Dünya Savaşı)** Kayıhan Yay., İstanbul, 2003.

Sanders, Liman von **Türkiye'de Beş Sene**, Yay. Haz. Muzaffer Albayrak, Yeditepe Yay. İstanbul, 2006.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Birinci Dünya Harbi, İdari Faaliyetler ve Lojistik, Yay. Haz. Necmi Koral, Remzi Önal, Nusret Baycan, Selahattin Kızıllırmak ve Rauf Atakan Genelkurmay Harp Tarihi Yay., Ankara, 1985.

Yazman, M. Şevki, **Kumandanım Galiçya Ne Zamana Düşer**, Mehmetçik Avrupa'da, 3. Bs., Hz. Kansu Şarman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011,

Yel, Selma, **Yakup Şevki Paşa ve Askerî Faaliyetleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2002.

Makaleler ve Bildiriler

- Aslanyürek, Yaşar, “Bulgaristan Cephesi’ndeki Gelişmelerin Mondros’a Etkisi”, **Kahramanmaraş Sürçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:16, Sayı: 1, Nisan 2019.
- Çevik, Zeki-YILMAZPEHLİVAN, Emirhan, “Birinci Dünya Savaşı’nda Romanya Osmanlı Askeri Valiliği”, **Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (OSMED)**, Cilt:4, Sayı:7, Temmuz 2018.
- Chmielowska, Danuta, “Birinci Dünya Savaşı Sırasında Galiçya’da Mücadele Eden Osmanlı Askerleri (1916-1917)”, **100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu, 3-5 Kasım 2014, Budapeşte-Macaristan, Bildiri Kitabı**, Ankara, 2014.
- Çetin, Nurten, “Romanya'nın Birinci Dünya Savaşı'na Girişi ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 9 Sayı: 42, Şubat 2016.
- Dağlar, Oya, “Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Ordularının Galiçya Cephesine Gönderilmesi ve Cephe Gerisinde Yaşananlar”, **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 5, Sayı: 10, İstanbul, 2006.
- Gülmez, Nurettin, “Falkenhayn’ın Anılarında Türkiye Notları”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi(ÇTTAD)**, V/13, 2006 Güz, İzmir, 2006.
- Karbi, Bilge, “Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti ve Avusturya-Macaristan Askeri Yardımlarına Bir Örnek: Osmanlı Birliklerinin Galiçya Cephesine Gönderilmesi Kararı Etrafındaki Tartışmalar”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, Yıl: 14, Sayı: 20, Bahar 2016, Çanakkale, 2016.
- Kaya, Yakup, “Birinci Dünya Savaşı’nda Galiçya Cephesi’nin Açılması ve 15. Osmanlı Kolordusunun Cepheye Gönderilmesi Meselesi”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, cilt: 7, Sayı: 4.
- Keleş, Necdet, “Birinci Dünya Savaşı Öncesi ve Sonrasında Almanlarda Türk İmgesi”, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 24, Yıl:2016.
- Malkoç, Emin Alp, “Vecihi Bey’in Gölgede Kalmış Birinci Dünya Savaşı Anıları: 651 “15. Kolordumuz Galiçya’da-Zlota Lipa Kenarında Bir Sene ” **100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı**, 3-5 Kasım 2014, Budapeşte-Macaristan, Ankara, 2014.
- Martin, Volkan, “Birinci Dünya Savaşı'nda Avrupa'daki Türk Cephelerinden Galiçya-Romanya Örneğinde Savaş Tarihi Üzerine Düşünceler”, **IBAD (Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi)**, Cilt, 2, Sayı:1, Güz- 2017.

- _____, “Galiçya Cephesi’nde 15.Türk Kolordusunun Etkinliği Üzerine”, **100. Yılında Birinci Dünya Savaşı, 2.Uluslararası Tarih Sempozyumu (16-18 Ekim 2014)**, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2015.
- Nykiel, Beata, Piotr Nykiel “ Polksiezyc w Galiçji”, Çev. Osman Fırat Baş, **Komandos**, cz.1, nr 11(75), s.43-46; cz. 2 nr 12(76).
- Özden, Kemal, “ Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı İmparatorluğu İle Alman İmparatorluğu Arasındaki Ziyaret Diplomasisi” **Uluslararası I. Dünya Savaşı’nın 100. Yılı Sempozyumu**,(Yayınlanmamış Tebliğ Metni) 13-15 Ekim 2014, Bitlis, 2014.
- Özgüldür, Yavuz, “Yüzbaşı Helmut von Moltke’den Müşir Liman von Sanders’e Osmanlı Ordusunda Alman Askeri Heyetleri”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi(OTAM)**, Sayı: 4, Ankara, 1983.
- Türkmen, Zekeriya, Büyük Harpte Makedonya Cephesinde Osmanlı Ordusu: 20. Kolordu ve Bağlı Birliklerin (Takviyeli 177. Piyade Alayı) Makedonya Cephesindeki Mücadelesi”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, İstanbul 2015/1-2, cilt: 14, Sy: 27-28

Tezler

- Keskin, Hasan, 1914-1918 Osmanlı-Avusturya Macaristan İlişkileri, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay, 2006.

